

me, jer pripada kršćanstvu, ili točnije Kristovoj nauci, koja je sva strukturirana prema Apokalipsi budućnosti. Ta ideja ulazi u središte svijesti onda, kad povijesni čovjek dolazi u opasnost gubljenja svoje biti u alijenantnim situacijama. Ostvarenje te ideje, tj. revolucija kao izlazak iz tih situacija i put oslobođenja, pokazuje u praksi određene deklinacije od vlastitog usmjerenja.

Revolucija, prodahnuta gore opisanim duhom, još uvijek se ukazuje jedinom učinkovitim putem potpunog oslobođenja. Revolucija neće nastati ni beskonačnim umnožavanjem reformi, jer ona nije djelomična ni polovična, niti poznaje kontinuiteta (13). Kolakowski međutim, polazeći od povijesne analize revolucijskog fenomena, drži, da se u praksi prihvaća to načelo kontinuiteta. Revolucija, ako hoće biti revolucija, mora dosljedno i stalno biti prožeta revolucionarnim duhom. To je poruka prvog, a i ostalih četiriju eseja.

Jakov Rafael ROMIC

Eugen Werber, KRŠĆANSTVO PRIJE KRISTA? Liber, Zagreb 1972.

Kazališni umjetnik i scenograf, dobar poznavalac hebrejske književnosti, povijesti i jezika, pruža nam prigodom dvadeset pete godišnjice »otkrića stoljeća«, »neosporno najznačajnijeg pronalaska književnih dokumenata antičkog svijeta«, prvi djelomični prijevod na našem jeziku ovih značajnih dokumenata biblijskih i vanbiblijskih tekstova iz vremena koje prethodi kršćanstvu i prvog stoljeća kršćanstva. Prevodilac daje knjizi naslov: »Sekta Novoga zavjeta«, što bi najbolje odgovaralo. Izdavač daje knjizi naslov: »Kršćanstvo prije Krista?« dodavši i upitnik uz taj naslov »u uvjerenju da time po-gađa najzanimljivije ključno pitanje kumranskog problema i da ujedno apelira na širi krug čitalaca, što ova knjiga nesumnjivo zaslužuje« (str. VIII).

Knjiga ima tri dijela. Izdavač je dodao Predgovor, a prevodilac Pogovor i Literaturu.

Prvi dio: *Priča o otkriću*. Pisac nam lijepim jezikom prepričava uzbudljivu, dramatsku, punu zapleta priču koja ima svoj početak proljeća 1947. po gregorijanskom kalenda-

ru, 1366. »po Hidžretu«, kako računaju muslimani, 5707. »od stvaranja svijeta«, kako računaju Židovi. Naslov je pogođen jer zaista ovaj povijesni trenutak tako važan za spise prerastao je u »istočnjačku bajku o skrivenom i nađenom blagu«, i »nitko više neće saznati što se točno zbito«. Priča je povezana uz mladog pastira Muhameda ad-Dib, iz beduinskog plemena Taamira. Jedno je sigurno da je ovo beduinsko pleme povezano uz »otkriće stoljeća« i da je ono posvuda gotovo prije obavilo svoje »znanstvene pohode« u špiljama nego stručnjaci i arheolozi, te da su oni bili koji su stručnjacima pokazali skriveno blago svitaka u špiljama.

Svakako proljeća 1947. najsačuvaniji rukopisi prve špilje (I Q) kreću iz svojeg gotovo dvijetisućnog skloništa na daleki put. Stižu najprije u ruke betlehemske zakupca trgovca Halila Iskendera Sahina, zvanog »Kando«, koji postaje posrednikom gotovo svih značajnijih spisa otkrivenih na Mrtvom moru. U zraku je »mirisao barut«. To je posljednja godina britanskog mandata u Palestini, godina odluke Ujedinjenih naroda o podjeli Palestine i osnivanju države Izrael. 14. 5. 1948. prestaje mandatarna vlast Britanskog imperija, slijedi proglašenje države Izrael 15. 5. 1948. i početak prvog rata između Izraela i ujedinjenih arapskih zemalja. U pozadini ovih svjetskih zbivanja, pisac nam opisuje jednu drugu bitku, gotovo isto toliko važnu, bitku za svitke iz prve špilje, koju vodi E. L. Sukenik, šef katedre za arheologiju na Hebrejskom sveučilištu i poznati paleograf i koju će nastaviti njegov sin general izraelske armije J. Jadin preko »diplomatskih« veza u Americi otkupivši pet svitaka od armenskog metropolite mar Atanasiusa koji ih je prokrijumčario u Ameriku. Svi svitci I Q nađu konačno svoje dostojno mjesto god. 1955. u veličanstvenoj zgradi, podignutoj za tu svrhu, u Hramu knjige.

Već koncem siječnja 1948. Sukenik saziva konferenciju za štampu i objavljuje svijetu da je znanost dobila u ruke najstarije hebrejske rukopise starozavjetnog sadržaja i rukopise nepoznate hebrejske sekte. I poznati arheolog W. E. Albright dobivši u ruke prve snimke rukopisa govori o »najvećem otkriću rukopisa modernih vremena« i datira ih u I. st. pr. K.

I dok se paleografi, papirolozi, lingvisti i filolozi sa svojim lupama nadvijaju nad trošnim spisima, i dok kemičari i atomisti ispituju starost pomoću najmodernijih znanstvenih ispitivanja sa C-14, dotle arheolozi u novoosnovanoj Jordanskoj kraljevini, gdje se nalaze nalazišta, nastoje probiti zid šutnje koji prekriva nalazište. I ova bitka nije ništa manje uzbudljiva nego prva. Znanstvenici istom u studenom 1948. našli su se na ulazu prve špilje koju su našli gotovo posve praznu. Možda bi se bili smirili da ih nisu i dalje uznemirivali beduini Taamira koji su neprestano nove rukopise bacali na tržište. Počelo se sistematskim istraživanjem cijelog područja. Pretražene su špilje u bližoj i daljoj okolini i pronađeni su u 11 špilja ostaci svitaka, u nekima samo nekoliko ulomaka veoma neuglednih. Otkrivena je tajna Hirbet Kumrana nad voderinom Kumrana, njegova burna povijest u tri razdoblja i sigurna potvrda da su se nađeni spisi ovdje prepisivali i čitali, da je tu bilo sjedište Kumranske zajednice. Još dalje prema jugu u vrljenoj sutjesci Vadi Murabata otkriveni su spisi neovisni o Kumranskoj zajednici, ali značajni za povijest drugog židovskog ustanka god. 132—135. Oni su osvijetlili povijesni lik legendarnog Simuna bar Kohebe koji se naziva pravim imenom: Šimun bar Koseba, nasi (vođa) Izraela.

Drugi dio: *O čemu govore svitci*. I ovaj dio nije ništa manje uzbudljiv od prvoga. Da li je po srijedi zaista »otkriće stoljeća ili nečuvana prevara«? Vodi se bitka među stručnjacima o postanku svitaka i koji su ljudi koji su ih pisali, rabili i pohranili u pećine. Nižu se imena stručnjaka koji stavljaju postanak spisa u srednji vijek (S. Zeitlin, C. R. Driver, prof. Weis). Ali paleografija, atomsko ispitivanje svitaka, smještaj nalazišta nepobitno su potvrdili da su spisi iz 3. st. pr. Krista pa do 69. god. po K., kada su legionari rimske X legije Fretensis ognjem i mačem uništili njihovo središte u Kumranu i pretvorili ga u ruševinu Hirbet.

Važnije je pitanje čiji su to rukopisi. Neki su mislili da su to spisi kršćanske ebionitske sekte (J. L. Teicher), ili židovske sekte srednjeg vijeka poznate pod imenom karaiti ili magari (pećinski), ili spisi grupe židovskih ekstremista poznatih pod

imenom zeloti. I E. Sukenik je mislio da su to spisi iz genize — »pohranjeni svici«, rukopisi lažnih proroka koje je dao Rabi S. Gamaliel pokupiti i pohraniti na skrivito mjesto. Tko su ovi ljudi koji sebe smatraju »prvi ostatak«, »izabrani Božji«, »sinovima svjetla«, »savezom milosti«, »Savezom Božjim«, »Novim savezom«, koje predvodi »Učitelj pravednosti« u pustinju, u »vrijeme nevolje za Izrael«, »u progonstvo u zemlju Damaska« da tu čekaju »kraj dana«, »dan označen za rat istrebljenja sinova tame«, da se u užasima svemirskog ognja i žara uspostavi novo društvo zasnovano na pravdi i istini? Tko su ovi ljudi koji se zatvaraju u svoje uske okvire, »stvaraju učenje o božanskom izboru čovjeka, člana Zajedništva, polažu svoje izabavljenje potpuno u ruke više sile, i dalje uvjereni u dolazak, premda ne više tako skori, Spasitelja«? (str. 70). Uspoređujući tekstove svitaka, posebno Damašćanski spis koji je već bio poznat šezdesetak godina iz genize u Kairu, i podatke Filona, Fl. Josipa i Plinija Starijeg, nije bilo teško poistovjetiti zajednicu Kumransku sa zajednicom koja nam je iz povijesti poznata pod imenom Esenska zajednica.

Slijedi opis i sadržaj najvažnijih rukopisa. Najprije potpuni rukopis *Izaije I* (1 Q Iz-a) i *Izaije II* (1 Q Iz-b). Ovaj je bliži tekstu masoretskom, dok je prvi tekstu LXX. To nam potvrđuje činjenicu da je »u vrijeme nastanka kumranskih spisa postojalo mnogo starozavjetnih tekstova koji su se razlikovali jedni od drugih« (str. 78). — Slijedi *Rat sinova svjetla protiv Sinova tame*, kako ga je nazvao prof. Sukenik. To je čudesni ratni spis, »mješavina vojno-strategijskih uputa, ratničko-molitvenog pjesništva i mnoštvo podataka o idejnom shvaćanju pisaca ovog rukopisa« (str. 81). Ipak ovdje se ne radi o nekoj povijesnoj bici koja je bila ili će se voditi nego imamo ovdje, kako dobro naglašuje pisac, jedan apokaliptički spis. — *Svitak Pravitnika* (1 Q S), zaista »jedinствeni svitak« koji je gotovo u cijelosti dopro do nas, koji nam pruža uvid u život i nauku ove zajednice, o njihovom vjerovanju, o načinu primanja novih članova itd. Na ovaj se nadovezuje *Pravilnik zajednice Izraela na kraju dana* (1 Q S a) i *Pravilnik blagoslova* (1 Q S b) koji je nađen u

veoma oštećenom stanju. — *Damašćanski spis* (CD) ima svoju izuzetnu važnost jer je nađen bio već u Genizi u Kairu g. 1896, istog stila i sadržaja iz 10—12. st. To dokazuje da su se neki spisi Kumranske zajednice i nakon njezina nestanka s povijesne pozornice i dalje čuvali i prepisivali. Spis ima dva dijela: prvi dio izlaže povijest sekte od razorenja prvog hrama za Nabukodonozora, a drugi dio propise i pravila zajednice.

Značajna su tri spisa — pešer — za upoznavanje zajednice. To su *Tumačenje knjige proroka Habakuka* (1 Q p Hab). Pisac nas upoznaje s posebnom karakteristikom ovog spisa. Poznat nam je bio *midraš*, osobit način izlaganja, tumačenja i objašnjavanja starozavjetnih tekstova, istraživanje duha i dubljeg značenja danih istina s namjerom da pouči. Ali ovakav *midraš* još nitko nije vidio. Po riječi koja se susreće na početku i često u ovim spisima a rijetka je u Starom zavjetu — *pešer*, što znači objašnjenje neke nejasne stvari, nerazumljivog štiva, tumačenja smisla, dobiva ova književna vrsta naziv »pešer«. *Pešer* se odnosi na suvremene događaje. Tumačeći prve dvije glave proroka Habakuka pisac nam otkriva povijesnu pozadinu kumranske zajednice. Tu doznajemo za Učitelja pravednosti komu je Bog podario tumačenja Nauka (Tore) oko kojeg se skuplja zajedništvo i s s njim skupa bježi u pustinju pred »Zlim svećenikom« »čovjekom laži« koji zajedno s ostalim svećenstvom krši zakone, Toru i skuplja bogatstvo. Kitejci (Kitim) koji kod proroka Habakuka označuju Kaldejce, ovdje su već Rimljani. — Još važniji za povijest je *Pešer Nahuma* (4 Q p Nah). Tu se jedino spominju povijesne ličnosti Aleksandar i Demetrije. Iz teksta i djela Fl. Josipa lako utvrdimo da »Gnjevni lav«, judejski kralj nije nitko drugi nego Aleksandar Janije (103—76), poznat po svom krvoločnom obračunu s ličnostima i sektama koje su mu se suprotstavljale (Fl. Josip, Antiq. 13, 14). I Demetrije, grčki kralj je seleuković Demetrije Eukaerus. Kitejci su i ovdje Rimljani. Možda je ovaj Aleksandar, kralj i svećenik, hasmonejac, onaj »zli svećenik« koji je progonio Učitelja pravednosti i možda ubio! — I *Pešer Psalama* (4 Q p Ps 37), Ps 37 pruža tumaču idealnu podlogu za razlaganje pogleda sekte, o proganjanju za-

jednice i o nakanama Zlog svećenika da sa svećenika Učitelja pravednosti ubije.

Svitak zahvalnica (Zahvalni himni. 1 Q H), četrdeset na broju, prema piscu pružaju nam sliku idejnog svijeta zajedništva. Zahvalnice odišu istinskom, dubokom i proživljenom religioznošću i pripisuju se Učitelju pravednosti. — Na aramejskom imamo još i *Apokrif knjige postanka* (1 Q Gen Ap). I konačno nam pisac donosi *Bakrene svitke* nađene u 3 Q, prvorazrednu zagonetku koja govori o skrivenom »blagu« na raznim mjestima Svete zemlje i posebno u Jeruzalemu oko Hrama i u dolini Kedronskoj. Skupa bi bilo pohranjenog tajanstvenog »blaga« oko 140.000 kg zlata i srebra.

Treći dio: *Prijevodni odabranih svitaka*. Pisac je izabrao tri poglavita spisa: *Rat sinova svjetla protiv sinova tame*, *Pravilnik zajedništva* i *Pravilnik zajednice Izraela na kraju dana*. Prevodilac se trudi do najveće mjere da ostane vjeran izvorniku, te namjerno ponegdje griješi u sintaksi, da bi riječi i u prijevodu ostale u onom redu u kojem su zapisane u rukopisu (str. 235). Jasno su označena poglavlja svitaka po sadržaju, stranice ili stupci u rukopisu i redovi štiva u izvornom rukopisu što je neophodno potrebno za znanstvenu upotrebu i rad rukopisa. Ono što je nečitljivo u rukopisu ili nije predano, propalo, označuje točkicama, zagradama ili bijelim prostorom. Iza svakog dijela daje korisna *Objašnjenja za štivo*. U njima pisac opravdava naslove djela, svoja čitanja, mišljenja stručnjaka o pojedinim mjestima. Dragocjeni su navodi uz pojedine retke koje su iz Starozavjetnih spisa i iz novozavjetnih spisa. Šteta što nema i više navoda koji se odnose na kanonske knjige obiju Zavjeta. Prevodilac se potrudio da frazeologiju konkretnog i slikovitog hebrejskog jezika što točnije prevede na suvremeni naš jezik. Kod toga treba pohvaliti njegovo nastojanje da istim riječima u hebrejskom odgovara ista riječ u hrvatskom jeziku. Ali tako ostaje tu i tamo tekst ne-shvatljiv. Malo zbunjuju i za nas neobični izrazi kao »Nauk« za Zakon, goral (udes, sudba), »kolo«, mišpat — »sud«.

Pisac unosi na kraju dragocjeni podatak za upoznavanje kumranske zajednice: *J. Flavije, Judejski rat: Juda-*

Galilejac o trima judejskim sektama (II knj., VIII gl.) u prijevodu Dušana Glumca.

Slijedi popis Literature koja je samo djelomična. Knjiga završava *Pogovorom* pisca. Djelo je plod višegodišnjeg proučavanja svitaka i djela raznih pisaca o rukopisima. U poplavi znanstvenih radova koji su se pojavili diljem svijeta, dok je naša zemlja ostala takoreći netaknuta, pisac ovim želi nadoknaditi tu prazninu od 25 godina.

Knjiga je lijepo opremljena, obogaćena izvornim snimkama samog pisca s nalazišta rukopisa, Hirbet Kumrana i Hrama knjige, kao i geografskom kartom mjesta nalazišta i tlocrtom Kumranske razvaline.

Primjedbe

Zahvalni smo izdavačkom poduzeću Liber za ovo znanstveno izdanje, ali ipak boli nas da ovo znanstveno izdanje i priređeno za širu javnost, što se nalaze u ovoj knjizi neke neznanstvene, brzoplete i beztemeljne tvrdnje koje otkrivaju i nepoznavanje povijesti i teologije Kumranske zajednice kao i nepoznavanje povijesti i vjerovanja kršćanstva.

Sam prevodilac je u svom tumačenju prijevoda suzdržljiv i ozbiljan ali to nije bio u drugom dijelu i u Pogovoru. Tu se ne pokazuje čisto kao znanstveni prevodilac koji želi dati našoj »stručnoj, kulturnoj i širokoj javnosti« vjeran, dotjeran i lijepi prijevod najznačajnijih djela Kumranske zajednice, nego i sugerira, insinuirá i daje nestručne, naivne, zastarjele tvrdnje o porijeklu kršćanstva.

Pisac gleda u Esenima prethodnicu kršćanstva (str. 66, 85) i nastoji to pokazati razvojem pogleda na svijet unutar same zajednice koja korak po korak ide bliže k pokretu koji nastaje — kršćanstvu (str. 85). Tako u svitku *Rat sinova svjetla protiv sinova tame* vidi taj rast. »Rana borbenost, koja se očituje iz RSS, uslijed vjerojatnih neuspjeha, pretvara se postupno u bezuvjetni pacifizam.« Pisac je zaboravio da se radi o apokalipsi, koja ne govori o nekoj povijesnoj borbi nego o meta-historijskoj, ovdje eshatološkoj, i prema tome po sebi su takvi spisi pacifistički. Uvjereni u konačnu pobjedu dobra oni »strpljivo i trpelji-

vo« prihvaćaju jaram koji vlada svijetom (str. 69). Iako je poznato iz dijela Fl. Josipa da su se neki esenci pokazali dosta ratoborni u prvom Židovskom ustanku i da je neki esen Ivan bio zapovjednik u ratu što je vjerojatno i dovelo do rušenja njihove matice u Kumranu (Fl. Josip, Bell, 2, 8, 10; 2, 20, 4). — Isto tako ne vidim kako može biti govora o nekom razvoju pogleda na svijet u svitku *Pravilnika*, ako je taj jedinstven svitak bio u isto vrijeme pisan i rabljen (str. 85). Da se može utvrditi razvoj pogleda na svijet trebalo bi najprije utvrditi postanak pojedinih knjiga Kumranske zajednice. To pisac nigdje ne čini. Svitak *Zahvalnica* koji pruža »neku vrst sažete slike idejnog svijeta zajedništva«, i otkriva najviši religiozni uspon zajednice, s pravom se pripisuje samom osnivaču, Učitelju pravедnosti (str. 96 s.). A prema *Pešer Nahum* Učitelj pravедnosti vjerojatno započne svoj pokret za Aleksandra Janeja (103—76) ili možda za Jonatana (160—142) koji je prvi od Hasmoneja uzeo u svoje ruke kraljevsku i velikosvećeničku vlast, što je pripadala potomcima Cadoka, a potomak njegov je vjerojatno sam Učitelj pravde. To nam potvrđuje i početak Kumranske naseobine koja datira iz god. 136/135. pr. K. Netočan je podatak o novcu pronađenom u Kumranu od kojih bi neki bili kovani negdje oko osmog ili devetog stoljeća prije našega računanja vremena (str. 39). Poznato nam je da je pronađen novac koji je kovan između 2. st. pr. K. i 1. st. po. K.

Pisac ponavlja već zastarjele i neznanstvene tvrdnje J. M. Allegra i Dupont-Sommerra koji u Učitelju pravедnosti vide lik Krista, u blagovanju zajednice euharistijsko blagovanje, i »druge sličnosti u ustanovama kumranaca i ranih kršćana«, pa i sam pojam *Novog saveza* (zavijeta) koji se »prvi put spominje u sekrarijanskim spisima« (str. 60, 73). Pisac smatra da »prateći rukopise upoznajemo i razvoj ideja mnogo prije od vremena što ga je crkvena dogma odredila za početak i rađanje kršćanstva« (str. 73). I dosljedno kršćanstvo nema svoje originalnosti. Ono je plod »povijesne nužnosti«, izrastanja određenih društvenih pokreta i strujanja. »vrlo daleko od božanskog porijekla« (str. 73). Zao nam je da pisac u svom djelu nije naveo

poblize te sličnosti i onda bi se istom uvidjelo izvornost i božansko porijeklo kršćanstva. »Slični navodi, ideje, i cijele rečenice« između kumranskih rukopisa i Novog zavjeta ne potvrđuju još porijeklo kršćanstva od kumranske zajednice, već samo ukazuju na zajednički izvor i kumranske zajednice i kršćanstva, a to je Sveto pismo Starog zavjeta, gdje nalazimo već pojam Novoga saveza koji najavljuju proroci počev od dalekog Hošeje pa posebno Jeremije (31, 31—40) koji će sklopiti Jahve s novim Izraelom na »kraju dana«. Novi Izrael u Kumranu i Novi Izrael u Novom zavjetu su dva bitno različna pojma što je očito svakome koji bar donekle pozna teologiju i poruku Novoga zavjeta.

Možda izvor ovih beztemeljnih tvrdnja leži u tome što pisac tvrdi da je kumranska zajednica sekta »o kojoj se ništa nije znalo« (str. 82). No pisac sam navodi korisne izvratke iz djela Filona, Plinija Starijeg i posebno Flavija Josipa koji je sam bio član zajednice od svoje 14—18 godine. I crkveni oci poznaju ovu zajednicu, kao Hipolit Rimski (PG 16, 3394—3403), sv. Ivan Krizoston (PG 60, 324), Nil Sinajski (PG 79, 721) i sveti Jeronim.

I prije Kumranskog otkrića poznata nam je zajednica Esena, njihov način života, njihovo gledanje na svijet, mjesta njihova boravka kao i njihov broj. Pitanje je bilo otvoreno da li su to ortodokсни Židovi ili jedna heretička sekta u kojoj se osjeća utjecaj iranskog dualizma, gnosticizma, pitagorizma... Otkrića su pokazala da se radi o ortodokсноj židovskoj sekti koja je vjerna Mojsiju, i u obluživanju Zakona pada još dublje u legalizam i ritualizam nego farizeji iz Isusova vremena. Neki su već i u prošlim vijekovima pokušali izvesti nauku Isusa Krista i kršćanstvo iz esenske zajednice i njezina vjerovanja. Crkveni oci iz prvih vremena priznaju utjecaj njihov na neke kršćanske hereze karakteristične radi kulta sunca (Sampsei — semeš — sunce), obrednih kupanja (hembaptisti). I Nazoreji i Mandeji vjerojatno potječu od Esena (usp. opširno u U. Holzmeister, *Historia aetatis Novi Testamenti, Romae* 1938, 244—263).

Pisac prebacuje katoličkim teolozima dugogodišnju šutnju, »Kao da su teolozi šutnjom htjeli izbrisati po-

stojanje otkrića koja su ozbiljno poremetila mit o vrhunaravnom postanku kršćanstva« (str. 61). No o takvoj šutnji se ne može govoriti. Pisac sam spominje katoličku reviju: *Revue de Qumran*. Poznata su mu dobro neka imena katoličkih teologa i arheologa toliko zaslužna za otkriće kumranskih rukopisa i tumačenje istih, kao R. de Vaux, D. Barthélemy, pa studenti teolozi koji sudjeluju u istraživanjima god. 1952. Moglo bi se nizati i mnoge druge. Može se utvrditi da danas nakon dvadeset i pet godina otkrića, širu javnost više ne uzbuđuju Kumranska otkrića. Ali zato oni su postali predmet stručnih istraživanja u rukama znanstvenika bez obzira na religioznu i nacionalnu pripadnost. I da je danas nezamislivo egzegetirati bilo koji tekst Novog zavjeta a da se pri tom ne koriste dragocjeni nalazi s Mrtvog mora. I nijedan katolički egzeget i teolog ne strahuje kod toga da će tako pokolebati vjeru u vrhunaravni postanak kršćanstva.

Izdavač je stavio naslov: *Kršćanstvo prije Krista?* Naslov je izazovni, provokativni, komercijalni, kako sam izdavač kaže u Predgovoru (VIII). Naslov bez upitnika po sebi ne bi trebao zbuniti kršćanina. Znamo da je stari crkveni pisac Tertulijan ustvrdio da je svaki čovjek »anima naturaliter christiana«, a moderni teolozi govore o »anonimnim kršćanima«. To treba pogotovo reći za Kumransku zajednicu koja je tako duboko uronjena u objavu Starog zavjeta odakle i kršćanstvo izrasta. Ali izdavač nadovezuje upitnik i tako postavlja u pitanje povijesno porijeklo kršćanstva i vidi u tome »ključno pitanje kumranskog problema« (V). Iako izdavač naglašuje da je »opreznost i suzdržljivost stručnjaka... ne samo da je razumljiva, nego i mudra« (VI i VII), ipak tvrdi da »sadržaj kumranskih tekstova zahtijeva da se preispitaju dosadašnje predodžbe o porijeklu kršćanstva«, da li je kršćanstvo zaista počelo s Isusom Kristom i objavljenom religijom (VI). Nakon kumranskih dokumenata »o povijesnom porijeklu kršćanstva danas se istina mora govoriti drugačije nego prije 30 godina«, ali ne toliko u krugovima kršćanskim nego u krugovima liberalne kritike i ateističkih dogmatičara za koje je Isus Krist mitološka pojava, izmišljotina a ne povijesna ličnost. Isto

tako izvore evanđeoske poruke, i posebno nauku Petra i Ivana ne smije se tražiti u iranizmu, gnosticizmu, u istočnjačkim i grčkim misterijima itd. nego na njenom istinskom izvoru u duhovnim i religioznim strujanjima judaizma u vremenima Kristovim. Kumranska zajednica nije kršćanstvo prije kršćanstva, ali kumransko otkriće nam pomaže da osvijetlimo bolje društvene, religiozne, političke prilike i duhovne težnje i stremljenja vremena u kojem se rađa kršćanstvo. I upravo u tom svjetlu još bolje nam odsijeva izvornost i novost kršćanstva i njegovo božansko porijeklo.

Od sada se ne može više proučavati Novi zavjet bez proučavanja Kumranskih spisa, ali niti Kumranske spise bez proučavanja Novog zavjeta. Ali *sine ira et studio*, znanstveno, smireno, otvorenih očiju i duha.

Ove primjedbe i opaske napisane su u duhu istinskog dijaloga za jedan znanstveniji i nepristraniji pristup kumranskim spisima. Prevodionicu E. Weberu zahvaljujemo na stručnom i jezično dotjeranom prijevodu i čekamo da nas obogati i drugim prijevodima iz bogate Kumranske biblioteke, a izdavačkom poduzeću »Liber« želimo da omogući daljnja izdanja.

C. TOMIC

Sestra Marija od Presvetog Srca, Anka Petričević, ZA BOLJI SVIJET, Split 1972, 244 str. Izdaje: Crkva u svijetu, u nizu: Biblioteka »Crkve u svijetu«, knjiga II.

Ova će knjiga sigurno pobuditi različita i oprečna mišljenja. Napisala ju je jedna redovnica i književnica koja je u najljepšim godinama svojega života okrenula svijetu leđa da bi svoje srce otvorila jedinjoj Velikoj Ljubavi, koja, po riječima velikog Dantea »pokreće sunce i zvijezde«. Akademski naobražena i sa žetvom već bogatog književnog stvaralaštva pokucala je na vrata samostana jednog od najstrožih redova u Katoličkoj Crkvi, sestara klarisa, i postala redovnicom Marijom.

U ovu zbirku eseja sestra je Marija utkala svoje vlastito životno svjedočanstvo i poruku suvremenom čovjeku razdiranom mržnjom i međusobnim nepovjerenjem. Ona je opti-

mist! Usprkos svih kriza koje proživljava današnji svijet i Crkva, sestra Marija vjeruje da će »Duh Sveti koji neprestano oživljava i preobražava lice Zemlje, prevesti korablju svijeta-Crkve preko velikih voda« do obala Vječnosti (str. 243). Poruke koje sestra Marija upravlja današnjem čovjeku jesu sadržajne i, rekli bismo, nabijene svetom eksplozivnošću. One žele uzdrmati ljudska srca i oduševiti ih u teškoj borbi za jedan bolji svijet. A taj se svijet mijenja Evanđeljem Isusa Krista koji je jedini kadar s nama pokrenuti veliku revoluciju ljubavi. Jer jedino će ljubav odlučivati o budućnosti svijeta, i po ljubavi bit ćemo svi suđeni.

Knjiga je podijeljena u tri dijela. U prvom dijelu pod naslovom: Udi u korablju (str. 13—92) raspravlja se o krizi u svijetu i u Crkvi, u drugom: I obnovit ću Crkvu svoju (str. 93—218), o obnovi Crkve i svijeta, a u trećem: Vizija novoga svijeta (str. 219—244) o preobrazbi svijeta i o stvaranju novog humanizma.

Kriza u svijetu započela je onog trenutka kada je prvi čovjek odlučio otrgnuti se od Onoga koje je »spiraculum vitae« i koji mu je udahnuo dah života — od Boga. Od tog trenutka čovjeku nešto nedostaje. On je u vječitoj potrazi za »tim nečim«, za izgubljenim rajem. Sav napredak civilizacije, industrijska i tehnička dostignuća, let u svemirsku prostranstva, kao i bijeg u osamu vlastite egzistencije ne mogu ispuniti prazninu njegove duše, osmisliti njegovo bivanje. »Bez Smisla posvuda nalazi Besmisao, Prazninu, Ništavilo« (str. 15). Otrgnuvši se od Boga čovjek kao meteor nestaje u vlastitom uništenju. Iako nema snage vratiti se Bogu i prihvatiti Njegove zakone, on ipak mora prihvatiti svoju patnju i životnu tjeskobu bez Boga i upravo u tom prihvaćanju patnje, počnje i put njegova očišćenja. Jer prihvaćanjem patnje priznaje i svoju krivicu. Sve je to rečeno u jednom dahu, uvjerljivo i na način koji ne dopušta da odložimo knjigu dok je ne pročitamo. Mnoštvo citata skladno povezanih u jednu cjelinu daju osnovnoj misli snagu dokaza i nipošto ne djeluju monotono. Uz velika imena svjetske literature i filozofije, susrećemo imena i tekstove naših književnika Mak Dizdara, Mihalića, Meše Selimovića, Dragutina Tadijanovića.